
A holocaust peremén. Beszélgetések egy túlélővel

A 2014 elején, nem sokkal könyvének megjelenése után elhunyt *Jaime Vándor*, tudós barcelonai professzor és közéleti személyiség, aki magyar zsidó apa és osztrák anya fia volt. Magyarországon gyerekkéjjel végigélte a holocaust súlyos viszontagságait, amelyekről mindig úgy szólt, mint aki csupán ennek a „peremén” sodródott. Később felnőttként, immár Spanyolországban úgy érezte, kötelessége elmondani, leírni, minél szélesebb körben ismertté tenni mindazt, amit átélt. Mint a Barcelonai Egyetem héber nyelv és irodalom tanszékének tanára, az első Spanyol–Izraeli Kulturális Kapcsolatok Társaságának és a Barcelonai Izraelita Közösség könyvtárának alapítója, számos spanyol és nemzetközi társaság tagja, mélyen hitt abban, hogy a tények és a tapasztalatok átadásán keresztül vezet az út a történelem eseményeinek a megértéséhez, újabb tragédiák megelőzéséhez.

A párbeszédes formában írt könyvben Jaime Vándor beszélgetőtársa *Jaume Castro* egyetemi tanár, aki hasonló meggyőződésből vállal közéleti szerepet, és vesz részt a szolidaritási, valamint a kultúrák és vallások közötti párbeszéd előmozdítására létrejött szervezetek munkájában. Castro 1994 óta ismeri Vándort. Akkor jelen volt egy előadásán, ahol a shoáról szóló személyes emlékeiről beszélt. Mély hatást tett rá, hogy a jórészt fiatal hallgatóság milyen figyelemmel hallgatta szavait. Hosszú évek óta tartó barátságuk során érlelődött meg bennük az elhatározás, hogy beszélgetéseiket könyv formájában közzéteszik, hogy szélesebb közönséghez jussanak el az egyre fogyatkozó számú túlélők egyikének a tapasztalatai és gondolatai.¹

A beszélgetések kilenc témakörben, időrendi sorrendben járják végig Jaime életét. A személyes emlékeken túl végigvezetnek a magyar történelem egy sötét időszakán és Európa ehhez kapcsolódó eseményein. Egyszerre olvashatunk „oral history”-t és történeti áttekintést, egyszerű, világosan megfogalmazott mondatokban. Mind a kérdések, mind a válaszok – a mélyükön

1 A könyv interjúalánya haláláig kapcsolatot tartott a magyar szellemi élettel, több írása – egyebek közt a zsidóság különleges teljesítményeiről szóló, legendákat oszlató kései tanulmánya – magyar folyóiratban (Szombat) is megjelent. Verseit magyar fordításban közölte az Ezredvég.

rejlő, sejtethető indulatok dacára – végig a fegyelmezett, indulatmentes, tárgyilagos valóságábrázolás keretében maradnak.

Castro professzor első kérdései a családi háttérre, Jaime szüleire vonatkoznak. Édesapja egy kis magyar faluban, Mágocson született. Elsősorban magyarnak érezte magát, csak másodsorban zsidónak. Önkéntesként vett részt a világháborúban. 1917-ben orosz fogságba esett. Kelet-Szibériába került, ahonnan csak évek múltán, 1920-ban keveredett haza. A nyomorúságos körülmények között megélt hadifogság egyéb viszontagságai mellett külön fájdalom volt elviselnie saját fogolytársainak antiszemita gúnyolódását. Ezért döntött úgy, hogy nem kíván tovább Magyarországon élni. Előbb Hamburgba, majd Ausztriába költözött. Bécsben nősült meg, ott született két fia is. Sikeres vállalkozása révén jó anyagi körülmények között éltek, mígnem Hitler 1938 tavaszán Ausztriát a Harmadik Birodalomhoz csatolta. A rájuk zúduló fajüldözés, majd a háború kitörése után az apa úgy döntött, hogy még egy világháborúban nem fog részt venni. Ezért családját Magyarországra küldte, ahol rokonai éltek, ő maga pedig Barcelonába költözött, azzal, hogy majd őket is kiviteti. Ezt a háború megakadályozta. Jaime és testvére így apa nélkül nőtt föl. Ezt igazán soha nem tudta megbocsátani neki, később sem, mikor a háború után kivándoroltak hozzá; nem tudtak közel kerülni egymáshoz. Annál szorosabb és szeretetteljesebb volt kapcsolata édesanyjával és testvérével.

Amikor a németek 1944 márciusában megszállták Magyarországot, és magasra csapott a zsidógyűlölet, a mágocsi rokonok följánlották: költözzenek a fiúk oda, vidéken nem lesznek annyira szem előtt. Az édesanya azonban határozottan kijelentette: nem engedi el őket. Bármilyen történjen is, együtt kell maradniuk. Ezzel megmentette az életüket, mert a vidéki zsidóság elképesztő gyorsasággal és precizitással végrehajtott deportálása és elpusztítása nyomán egyetlen rokon kivételével az egész Vándor család odaveszett.

Ezek után a magyar előzményekre tértek át: a Horthy-rendszer bemutatására, az egymást sűrűn követő zsidótörvényekre, a mesterségesen is szított növekvő zsidóellenességre, ami a megszállás után nagyon rövid idő alatt vezetett el a megsemmisítő táborokba gördülő vonatokig. Beszámol a zsidó férfiak kötelező katonai munkaszolgálatáról, az ott is elkövetett kegyetlen-ségekről, a számokkal csak megközelítőleg jellemezhető veszteségekről.

A történelmi eseményeket Jaime saját keserű élményeivel színezi. Iskolájában például a zsidó gyerekeket kirekesztették a latin nyelv tanulásából, így vágva el útjukat felsőbb iskolák felé. Kitérnek a németek bevonulása utáni intézkedésekre: a sárga csillag kötelező viselésére, a zsidók csillaggal jelölt házakba való összezsúfolására, Eichmann megérkezésére. Jaime

ismerteti a vidéki zsidóság deportálásának megszervezését a magyar hatóságok fegyelmezett, buzgó közreműködésével, ami lehetővé tette, hogy hat hét alatt végrehajtsák 437 ezer zsidónak a haláltáborba küldését. Szó esik a keresztény lakosság közömbösségéről, nem egy esetben a zsidók kiszolgáltatottságának a kihasználásáról, a bombázásokról és mindenekelőtt az örökös rettegésről, a félelelmről, hogy mikor kerül sor rájuk a deportálásában.

A következő kérdéssor a Szálasi puccs utáni időkre vonatkozik, arra, hogy milyen újabb megpróbáltatásokat kellett átélniük a nyilaskeresztesek hatalomra jutása után. Ekkor kezdődött a budapesti zsidóság gettóba tömörítése, az őrzőngő nyilasterror, a vagonok híján immár gyalogmenetekben Bécs felé hajtott öregek, betegek, nők és gyermekek „halálmeneteinek” szörnyűségei.

Mindez nem maradhatott észrevétlen a semleges országoknak a magyar fővárosban működő diplomatái számára. Közösén írt tiltakozó jegyzékeik és az egyes képviseltek „szóbeli jegyzékei” nyomására novemberben létrehozhatták az ún. „nemzetközi gettót”. Ez azt jelentette, hogy a Svájcot, Svédországot, Spanyolországot, Portugáliát és a Vatikánt képviselő diplomaták védleveleket adhattak ki magyar zsidóknak, amelyek szerint az illető képviselő védelme alatt állnak. Ezen túlmenően a követségek épületeket bérelhettek védetteik számára az Új Lipótváros és a Váci út közötti területen („Nemzetközi gettó”). Ez azonban nem jelentett biztos menedéket, mert a nyilasok gyakran nem vették tudomásul ezeknek a háznak a területen kívüliségét, hamisítványokra hivatkozva figyelmen kívül hagyták a védleveleket. Különösen a svájci és a svéd „védett házakból” hurcolták el gyakran az oda menekülteket, és végezték ki őket – többnyire a Dunaparton.

Eddig a részig – a személyes emlékek kivételével – Vándor és beszélgetőtársa a magyar olvasó számára jórészt ismert tényeket beszél el. Ám ez után áttérnek a spanyol követség embermentő tevékenységére. Itt Jaime olyan személyes információkkal szolgál, amelyek érthetően nem közkeletűek. Édesanyjukkal ők az egyik spanyol védelem alatt álló házban találtak menedéket. A magyar és a nemzetközi szakirodalom jó része Giorgio Perlasca nevét ismeri, aki az izraeli Yad Vashem által alapított „Világ igaza” kitüntetés birtokosa; olyan nem zsidó személy, aki a Vészorszakban zsidó életet mentett, vállalva az ezzel járó súlyos kockázatot. Vándor nem vitatja Perlasca érdemeit, kitüntetésének jogosságát, de hosszú évekig harcolt azért, hogy a spanyol követséget akkor vezető ügyvivő, Ángel Sanz Briz is olyan ismertté legyen, mint ő. Sanz Briz, miután több szóbeli jegyzéket küldött a magyar külügyminisztériumba, hogy tiltakozzon a zsidókat ért kegyetlenkedések ellen, önálló akcióba kezdett. Megkereste azt az 1924-ből

származó spanyol törvényt, amely jogot adott az 1492 után Spanyolországból kiűzött zsidóknak a visszatérésre. Ezen az alapon kezdett útleveleket osztani a Budapesten élő (valójában csak néhány tucat) szefárd zsidónak, majd védleveleket, gyakorlatilag minden üldözöttnek, aki oltalomért a követséghez fordult. Nyolc házat bérelt, ahova a védettek behúzódhattak. Ezek egyikében lett menedékre a Vándor család is. Sanz Briz elérte, hogy a spanyol dokumentumokat a nyilasok kénytelenül tiszteletben tartásák. Ha szerény mennyiségben is, de élelmiszert vásárolt föl, és juttatott el a védett házakba. Megszervezte az állandó kapcsolatot a követség és a spanyol házak között, arra az esetre, ha mégis nyilas zaklatás fenyegetné őket. Mindennek köszönhetően az általa – és a kényszerű december eleji távozása után nyomába lépő „álügylvivő”, Perlasca által – kibocsátott, összesen mintegy ötezer okmány elérte a célját: a spanyol védettek szinte valamennyien életben maradtak. Így élte túl a legnehezebb hónapokat Jaime családja is.

A könyv további passzusaiiban Budapest ostromáról, felszabadulásáról és a háború befejeződése utáni időszakról olvashatunk, majd arról, hogyan került ki édesanyjával és testvérével Barcelonába. Ott is nehézségeket kellett leküzdenie – például iskolába kellett járnia úgy, hogy nem tudott spanyolul, se katalánul. Tanulhatott viszont latinul, egyetemi pályára mehetett. Élete végéig nyomasztotta azonban, hogy édesapjával nem sikerült megbékélnie.

Összefoglalásképpen Jaime Vándor tisztázza a „népirtás”, a holocaust és a shoá fogalmát. S legfőképpen útravalóul hagyja az olvasónak a nyitáskor már fölvetett gondolatot: az átélteket elmondani, leírni, magyarázni, továbbgondolni kötelessége azoknak, akik túléltek a tragédiát; és tenni is azért, hogy mindez soha ne ismétlődhessen meg.

A kötetet nagyszámú eredeti dokumentum másolatai gazdagítják: védlevelek, ideiglenes és szabályos útlevelek, valamint családi dokumentumok és fényképek. Tanulságos olvasmány.

Jaime Vándor: *Al filo del Holocausto* (A Holocaust peremén. Beszélgetések egy túlélővel) Jaime Castro kiadása. Ediciones invisibles, Barcelona, 2013. 120 o.

Dobos Erzsébet